

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©

## פרשת לידת השבטים

בראשית כט, א - ל, כד

פסקאות: ו - י



[ו]

(כט, יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אֶךְ עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי אֶתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים:

מה הוא אריכות לשון הכתוב "וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אֶךְ עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי אֶתָּה - וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים", ומה השייכות זה לזה

(כט, יד) וישב עמו חודש ימים. יעוין מדרש<sup>1</sup> (בראשית רבה ע,

<sup>1</sup> (כט, יד) "וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אֶךְ עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי אֶתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים" ע"כ.

יש לרדק מה הוא אריכות לשון הכתוב "וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אֶךְ עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי אֶתָּה - וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים", ומה השייכות זה לזה. ובמדרש רבה איתא (ויצא ע, יד) "וישב עמו חודש ימים, א"ר אמי למדתך תורה דרך ארץ עד היכן צריך אדם להטפל בקרוביו עד חודש ימים". פירוש, אדם צריך לסייע ולעזור לקרובו כשבא בצל קורתו עד חודש ימים, ולאחר מכן אין צריך לסייע לו ולטפל בו. ועל פי זה מבואר היטב כונת הכתוב, דאמר לו לָבָן, כיון שעצמי ובשרי אתה, לכן חייב אני לטפל בך, וישב עמו חודש ימים, דעד חודש ימים חייב אדם לטפל בקרוביו.

אבל צריך ביאור, מה הטעם שנתנה תורה שיעור זמן זה להטפל בקרוביו, לא פחות ולא יותר. ונראה דאדם הבא לדור במקום חדש, עד חודש ימים נקרא אורח, ולאחר חודש ימים כבר נעשה תושב. וזה הטעם שעד חודש צריך להטפל בקרוביו שמתאכסנים אצלו, דעד אז אורח הוא, אבל לאחר חודש נקרא תושב ולא אורח, לכן אין צריך להטפל בו. הנה יש לנו מקור דעד חודש נקרא אורח ולאחר חודש תושב, וחודש הלבנה הוא עשרים ותשע וחצי יום, ולכן לפעמים חסר ולפעמים מלא.

אבל בש"ס מצאנו שאינו תלוי בחודש אלא בשלושים יום, דאיתא בש"ס שעד שלושים יום נקרא אורח, ולאחר שלושים נקרא תושב. ונפקא מינא, שאורח הדר בחצר, עד שלושים יום אינו אוסר, ולאחר שלושים יום אוסר (ירושלמי, עירובין ו, ב. שו"ע אור"ח ש"ע, ח) וכן לשאר דברים, בכל הש"ס שלושים יום הוא פרק זמן חשוב. ובבא בתרא (ח, א) אמרו דהדר בעיר שלושים יום נחשב תושב העיר, דתניא "המודר הנאה מאנשי העיר, כל שנשתאה שם שנים עשר חדש אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן מותר.

(יד). ומכאן למדנו שאורח מקרי לענין עירוב שלושים יום, ירושלמי (עירובין פרק) הדר, הלכה ב, וכן לשאר דברים, ובבא בתרא ח, א ליתובי מתא. וחודש דקרא שלושים יום. ויעוין תוספות (כתובות) דף עא, א ד"ה ר' יהודה<sup>2</sup>.



[ז]

(כט, לה) וַתֵּהָרֵ עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתֹּאמֶר הַפֶּעַם אוֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאתָ שְׁמוֹ יְהוֹדָה וַתַּעֲמֵד מִלְּדוֹת:

הטעם שרק בלידת יהודה הודתה לה'

(כט, לה) הפעם אודה את ה'. על פי<sup>3</sup> דרך המדרש (בראשית רבה

מיושבי העיר, כל שנשתאה שם שלשים יום אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן מותר ליהנות ממנו". ויש לבאר מדוע תלו חכמים זמן זה בשלושים יום ולא בחודש ימים כפי המבואר כאן.

ונראה בזה, דהנה ביפת תואר כתוב (דברים כא, יג) "ויבקתה את אביה ואת אמה ירח ימים" וירח הוא חודש, ואמרו חז"ל ביבמות (מח, ב) דחודש דיפת תואר היינו שלושים יום, ואף על פי שמהלך הלבנה בחודש הוא עשרים ותשעה יום וחצי, כתבו התוס' ביבמות (שם ד"ה ירח) דלשון חודש בתורה הוא שלושים יום. ועל פי זה מבואר היטב המקור דאורח בכל התורה נקרא עד שלושים יום, דלמדו זאת מהאי קרא דעצמי ובשרי אתה וישב עמו חודש ימים, דהיינו שלושים יום, דעד אז נקרא אורח בתורה לכל דבר.

<sup>2</sup> תמצית דבריו: הטעם שאמר לו עצמי ובשרי אתה וישב עמו חודש ימים, כיון שעד שלושים נקרא אורח בכל התורה, לכן טיפל ביעקב רק עד שלושים יום.



[ז]

<sup>3</sup> (כט, לה) "וַתֵּהָרֵ עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתֹּאמֶר הַפֶּעַם אוֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאתָ שְׁמוֹ יְהוֹדָה וַתַּעֲמֵד מִלְּדוֹת" ע"כ. יש לרדק מדוע לא נתנה לאה הודיה לה' רק בלידת יהודה, ולא בראובן שמעון ולוי. [ורש"י פירש כבר בזה, ויש לפרש בדרך אחרת], דהנה אמרו במדרש רבה (ויצא עא, ג-ד) וז"ל "א"ר יוסי בר חנינא שמותייהו נאים ומעשייהו נאים אלו השבטים, ראובן ראו בן בין הבנים, שמעון שומע בקול אביו שבשמים כו' לוי זה עתיד ללות את הבנים

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©

לא, י) ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: (יא) ותאמר לאה בגד בא  
גד ותקרא את שמו גד: (יב) ותלד זלפה שפחת לאה בן שני  
ליעקב: (יג) ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו  
אשר:

יש לדקדק, מדוע לא כתוב הריון בזלפה, ומדוע הכתיב בגד והקרי בא גד, ומה הוא  
לשון בא גד, ולמה נקרא גד

לא, י) ותלד זלפה. לא נאמר<sup>5</sup> ותהר בבני זלפה. ייתכן כי נולדו  
מהריון אחד, וגד נגמר צורתו לשבעה חדשים [כמספר ג ד], ואשר  
נגמרה צורתו לתשעה, כיהודה וחזקיה בני רב חנינא בנדה כז, א.

(יג) ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר" ע"כ. יש  
לדקדק: א. מדוע בכל לידה של לאה בלה ורחל כתוב ותהר ותלד, ובזלפה  
לא כתוב ותהר לא בלידת גד ולא בלידת אשר. [ורש"י (ל, י) פירש וז"ל  
"ותלד זלפה - בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה, לפי שהיתה בחורה מכולן  
ותינוקת בשנים, ואין הריון ניכר בה, וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה  
שלא יבין שמכניסין לו את לאה, שכך מנהג ליתן שפחה גדולה לגדולה  
וקטנה לקטנה]. ב. מדוע נכתב בגד, ונקרא בא גד. ג. מהו לשון בא גד,  
שאינו מפורש בכתוב. ומהו לשון גד. ד. מדוע "אמרה" בא גד. "וקראה"  
גד.

ויתכן לומר שגד ואשר נולדו מהריון אחד, והיו תאומים, אלא שלא נולדו  
יחד. דגד נגמרה צורתו לשבעה חודשים, ואשר לתשעה חודשים, ולכן אשר  
נולד שני חודשים אחר גד, כדאייתא בנדה (כז, א) דיתכן דבר כזה. דז"ל  
הגמרא "א"ר אבין בר רב אדא אמר רב מנחם איש כפר שערים ואמרי לה  
בית שערים, מעשה ונשתהה ולד אחד אחר חבירו ג' חדשים, והרי הם  
יושבים לפנינו בבית המדרש, ומאן נינהו יהודה וחזקיה בני רבי חייא. והא  
אמר מר אין אשה מתעברת וחוזרת ומתעברת, אמר אביי, טיפה אחת היתה  
ונתחלקה לשתיים, אחד נגמרה צורתו בתחלת ז' ואחד בסוף ט'".

ועל פי זה יש לומר, שכשראתה שיצא גד לפני אחיו שהיה מאותו הריון,  
אמרה עליו כגד, דהיינו שהוא כבגד לאחיו, כשם שבגד הוא על האדם  
ונוטלו מעליו, כך גד כבגד לאשר, דיצא לשבעה חודשים. והקרי בא גד,  
מפני שבא לשבעה חודשים, בא ג-ד גימטריא הוא שבע. אבל קראה שמו  
רק גד, מלשון קציצה, שנקצץ מאחיו, דגוד הוא לשון קציצה הוא כדכתיב  
בדניאל (ד, יא) "גדו אילנא וקצצו ענפיה". ולכן לא כתוב ותהר שהיה הכל  
הריון אחד, ואם יהיה כתוב ותהר משמעו שהיה הריון אחד לגד ואחד  
לאשר. ומתיישב הכל בס"ד. [ואין להקשות דלכתוב בתחלה ותהר ותלד

עא, ג-ד), יתכן, כי על שלשה הרגשות, ראייה שמיעה מישוש, אין  
שום ברכה. לא על מראה נאה, ולא על קול נעים, רק על הרגשת  
הריח יליף (ברכות מג, ב) מכל הנשמה תהלל (תהלים קנ, ו) דבר  
שהנשמה נהנית בו. לכן בראובן שמורה על ראייה, ושמעון על  
שמיעה, ולוי על מישוש, אין ברכה. רק ביהודה שכתוב (ישעיה  
יא, ג) והריחו ביראת ה' כתוב הודיה, ודו"ק<sup>4</sup>.



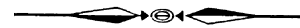
[ח]

לאביהן שבשמים" ע"כ.

וכיון שראינו שהשלושה שבטים הראשונים נקראו לפי מה שעתידים להיות,  
יש לומר שגם מה שהודתה על יהודה, היה על מה שעתידי להיות, והיינו על  
מלך המשיח שיצא מיהודה. וכתוב במלך המשיח בישעיהו (יא, א-ג) "א) (א)  
ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה: (ב) ונחה עליו רוח ה' ורוח חכמה  
ובינה רוח עצה ויגבורה רוח דעת ויראת ה': (ג) והריחו ביראת ה' ולא  
למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח". ועל זה נתנה הודיה.

ועל פי זה יש לומר, דהטעם שלא נתנה הודיה על ראובן שמעון ולוי, שהם  
נקראו על שם רגשות שאין עליהם ברכה, שלא מברכים על ראייה נאה, ולא  
על קול נעים, ולא על מישוש מהנה. אבל יהודה שכתוב בו "והריחו ביראת  
ה'", ועל הרגשת הריח מברכין, ויליפינן לה (ברכות מג, ב) מדכתיב כל  
הנשמה תהלל (תהלים קנ, ו) דבר שהנשמה נהנית בו. לכן רק בלידת יהודה  
הודתה.

<sup>4</sup> תמצית דבריו: הטעם שרק כשנולד יהודה נתנה הודאה לה',  
כיון ששמות השבטים הם על עתידם כמבואר במדרש, ראובן  
ע"ש ראייה, שמעון ע"ש השמיעה, לוי ע"ש לוייה, ועל חושים  
הללו לא מברכים עליהם. אבל יהודה הוא על שם מלך המשיח  
שהיה מזרע יהודה, ויריחו ביראת ה' לכן הודתה. שעל ריח  
מברכים.



[ח]

<sup>5</sup> [ח] (ל, י-יג) - "י) ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: (יא) ותאמר לאה  
בגד בא גד ותקרא את שמו גד: (יב) ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב:

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©

יש לדקדק. איך חל החיוב של השכירות, וכי אשה יכול להעביר חיוב הבעל לאחרת. ואם תאמר דחייב ללאה גם כן, וכשסילקה רחל עצמה, זכתה לאה ביעקב, אם כן לא "שכרה" אותו לאה

(ל, טז) הנה שכן שכרתיך הלילה. צריך להבין מאי שכירות יש כאן. ונראה שהוא מטעם שסילקה עצמה מלשכב עמו לילה זה, הוא כקנין גמור, ולא שייך על זה לאמור דהוי כמו קנין דברים (בבא בתרא ג, א). ועיין רא"ש בבא מציעא גבי בן המצר דקנה מיניה, ברא"ש פרק המקבל סימן כג, ועוד יש לדבר בזה, ואין כאן מקום להאריך.<sup>8</sup>

ונראה בזה, דבאמת יעקב משועבד ללאה ורחל, ואם היתה רחל מוחלת ליעקב בלא תמורה, הרי זה כאילו קבלה, ואינו חייב ללאה, אבל כיון שרחל קבלה תמורה וסילקה עצמה על תנאי ששיעבודו לא יפקע מלאה בגלל התמורה, לא הוי כקבלה, כיון שלא מחלה ליעקב, והלשון שכרתיך, הוא כיון שבאמת חל קנין ממש על ידי שנתנה לה את הדודאים, ואין זה קנין דברים דלא חל (בבא בתרא ג, א), כיון שהקנתה זכותה ללאה, והמקנה זכות אינו קנין דברים.

ומצאנו בדיוק כך בהא דכתב הרא"ש בבא מציעא (י, כג), דאם קנה שדה, ויש כמה בעלי מצרא, וקנה מאחד מבעלי המצרא זכותו, יכולים שאר בעלי המצרא להוציאו אף על פי שקנה זכות של בעל המצרא, והטעם כתב הרא"ש וז"ל "ועוד אני אומר דקנין המצרא אינו אלא סילוק ומחילה שמוחל ללוקח זכות שתקנו לו חכמים משום ועשית הישר והטוב, ולא מהני הך קנין לגבי מצרני אחרני, וקנין דברים לא הוי כי זכות יש לו בסמיכות המצר, ואותו זכות הוא מסלק בקנין" עכ"ל, הנה מבואר ברא"ש שכיון שכל בעלי המצרא זכותם להוציאו, אינו מקנה זכותו ללוקח, כי אין יכול לחול הקנין לגבי שאר המצרנים, אלא יכול רק לסלק עצמו, ונשאר הזכות בשאר המצרנים, והקנין מועיל רק לגבי המצרן, ולא הוי קנין דברים כיון שמסלק זכות בקנין לא הוי קנין דברים.

והרי זה ממש כדין רחל ולאה, שיעקב משועבד לשניהן, וסילקה רחל שיעבודא בקנין, ונשאר משועבד ללאה, וכן מבואר שלא הוי קנין דברים, לכן אמרה שכרתיך דהוי קנין ממש. ולאה התכונה לומר ליעקב, שאינו יכול לפטור עצמו בטענת מחילה שהיא כקבלה, אלא היא שכרה אותו בקנין בתמורה, ורחל לא מחלה אלא סילקה עצמה בלבד.

<sup>8</sup> תמצית דבריו: יש לדקדק, איך חל החיוב של השכירות, וכי אשה יכול להעביר חיוב הבעל לאחרת. ואם תאמר דחייב ללאה גם כן, וכשסילקה רחל עצמה, זכתה לאה ביעקב, אם כן לא

ולכן קראה שמו מלשון גודו אלנא (דניאל ד, יא), שנקצץ מאחיו. ואמרה בגד, מלשון בגד שהיה מלובש באחיו כמו בגד, ודו"ק<sup>6</sup>.



[ט]

(ל, טז) ויבא יעקב מן השדה בערב ויצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא פי שכן שכרתיך בְּדוֹדָי בְּנֵי וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בְּלֵילָה הוּא:

את גד וכו', ותלד את אשר - דהריון הראשון עולה על שני הלידות. יש לומר, דלשון ותהר ותלד את גד, היה משמע כל ההריון שלו בלבד, לכן לא כתוב כלל ותהר]

<sup>6</sup> תמצית דבריו: יש לדקדק, מדוע לא כתוב הריון בזלפה, ומדוע הכתיב בגד והקרי בא גד, ומה הוא לשון בא גד, ולמה נקרא גד. ויתכן, שגד ואשר מהריון אחד, אלא שגד נגמר לשבעה ואשר לתשעה. לכן כתוב בְּגָד, שהוא כבגד לאחיו, ונקרא בא גד היינו לשבעה, וקראה לו גד על שם שנקצץ, כגודו אילנא.



[ט]

<sup>7</sup> [ט] (ל, טז) ויבא יעקב מן השדה בערב ויצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא פי שכן שכרתיך בְּדוֹדָי בְּנֵי וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בְּלֵילָה הוּא" ע"כ. [א. ה. מה שהעתיק רבינו את הכתוב "הנה שכן שכרתיך הלילה", הוא שלא בדקדוק. וזה דרכו בכל החיבור].

יש לדקדק טובא, מהו לשון שכן שכרתיך, דמשמע ששכרה את יעקב ממש, ואיזה קנין שכירות היה כאן. ואין לומר דכיון שהיה ליעקב משועבד להיות עם רחל [והוא מחובות הבעל שהתחייב בכתובתה], וסילקה עצמה מזכות זו ונתתו ללאה, בתמורה לדודאי ראובן, נשתעבד יעקב ללאה בקנין זה, ושכרה את יעקב בזה, דאיך יכולה רחל להעביר שיעבוד הבעל אליה, ללאה. ואין לומר דיעקב משועבד ללאה ורחל, ואם רחל מחלה, זכתה לאה ביעקב, אם כן מה הוא לשון שכרתיך, הרי לאה לא שכרה את יעקב, אלא שכיון שרחל מחלה, ממילא חייב יעקב ללאה. ועוד דמחילה היא כמו קבלה, כמבואר באחרונים (עיין קובץ שיעורים בבא בתרא ב, א), אם כן נתן חיובו לרחל ואיך ישתעבד ללאה.

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©



## פרשת חזרת יעקב לארץ כנען

בראשית ל, מג – לב, ג

פסקאות: יא - כז



[יא]

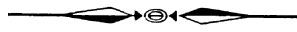
ל, מג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מֵאֵד מֵאֵד וַיְהִי לוֹ צֹאן רְבוּת וּשְׂפָחוֹת וְעֶבְדִים וְגַמְלִים וְחֲמֹרִים:

יש לדקדק, מה טעם שהקדים שפחות לעבדים, וצאן לשפחות, וחילק בין בעלי הבהמות בשני חלקים בפסוק

ל, מג) ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים כו'. זרות<sup>10</sup> רואים אנו

ויהודה.

אלא דקשה, הרי כשנולד יששכר שהוא החמישי, היה ללא לקרוא לו זבולון, שהרי כבר זכתה בבית של תורה, ומדוע לא קראה זבולון אלא לבן השישי, ונראה, דכיון שיששכר אינו יכול ללמוד תורה ללא שזבולון מחזיקו, אם כן ביתו של יששכר תלוי בזבולון, וכל זמן שלא נולד זבולון שמחזיק את יששכר עוד לא נחשב שקיבלה כתר תורה, לכן רק כשנולד זבולון שהיה מחזיק את יששכר, אמרה שזכתה לבית תורה, "ולכן אמרה בלידת זבולון, הפעם יזבלני אישי, וזבדני אלקים זכר טוב". ומיושב כל הדקדוקים.



## פרשת חזרת יעקב לארץ כנען

[יא]

<sup>10</sup> [יא] ל, מג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מֵאֵד מֵאֵד וַיְהִי לוֹ צֹאן רְבוּת וּשְׂפָחוֹת וְעֶבְדִים וְגַמְלִים וְחֲמֹרִים ע"כ. יש לדקדק: א. מדוע הקדים צאן לשפחות. ב. מדוע הקדים שפחות לעבדים, ובכל מקום בתורה עבד קודם לשפחה. ג. מדוע הפריד בין צאן וגמלים וחמורים, ולא כתוב את כל בעלי החיים יחד. ונראה בזה, דהנה תניא בכתובות (סא, ב) "אינו כופה ליתן תבן לפני בהמתו, אבל כופה ליתן תבן לפני בקרו" ע"כ. פירוש הבעל אינו כופה את אשתו



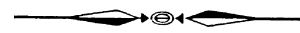
[י]

ל, כ) וַתֹּאמֶר לָאָה זָבְדְנִי אֱלֹהִים אֲתִי זָבְדַּת טוֹב הַפְעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי יִלְדֵתִי לוֹ שְׂשֵׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זָבְלוֹן:

זבדני מלשון זבול – בית. שזכתה לבית כהונה, מלכות ותורה. וכיון שאי אפשר ללמוד בלי זבולון המחזיקו, אמרה זאת רק לאחר לידת זבולון.

ל, כ) זבדני אלקים אותי זבד טוב. תורה<sup>9</sup>, כהונה, מלכות, וזה יזבלני אישי, וכמו שדרשו ז"ל (שמות רבה א, יז) על ויעש להם בתים (שמות א, כא) בתי כהונה ומלכות. כי כתר כהונה לוי, כתר מלכות יהודה, כתר תורה יששכר, וכמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דברי הימים א יב, לג). אך יששכר בלא זבולון מחזיקו אינו יכול ללמוד, ולכן אמרה בלידת זבולון, הפעם יזבלני אישי, וזבדני אלקים זבד טוב, ודו"ק.

"שכרה" אותו לאה. ונראה הכונה, דבא לומר, שרחל לא "מחלה" ליעקב, דמחילה היא כקבלה, אלא רק "סילקה" רחל עצמה בתמורה, לכן נשאר על יעקב החיוב ללאה, והרי זה שכירות ממש.



[י]

<sup>9</sup> [י] ל, כ) "וַתֹּאמֶר לָאָה זָבְדְנִי אֱלֹהִים אֲתִי זָבְדַּת טוֹב הַפְעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי יִלְדֵתִי לוֹ שְׂשֵׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זָבְלוֹן" ע"כ. יש לדקדק: א. מה שאמרה "זבדני אלקים זכר טוב", פרש"י שהוא כתר גוים, וז"ל תרגום אונקלוס "ואמרת לאה יהב ה' יתיה לי חולק טב", פירוש נתן לי חלק טוב, ולא נתפרש מהו החלק הטוב שקיבלה בלידת זבולון במיוחד. ב. על הכתוב "הפעם יזבלני אישי" פירש רש"י שיהיה מדור שלו עמי, ולפי זה מה הוא הלשון "זבדני אלקים זכר טוב", מה שייך לומר מדור על השבטים.

ונראה, דכונת לאה על בתי תורה כהונה ומלכות, ומצאנו במקרא על זה לשון בתים, שעל הכתוב (שמות א, כא) "וַיְהִי כִּי יָרְאוּ הַמִּיֻּלְדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים" איתא בשמות רבה (שמות א, יז) "רב ולוי, חד אמר בתי כהונה ובתי לוי, וחד אמר בתי מלכות, בתי כהונה ולוי ממש ואהרן, בתי מלכות ממרים". ולזה נתכונה לאה שאמרה זבדני אלקים זכר טוב שנתן לי בתים טובים, והוא בתי תורה כהונה ומלכות, מישכר, לוי,

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©

ובזה מדויק<sup>12</sup> נמי בפרשת לך ולאברם היטב כו', צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות ואתונות (בראשית יב, טז), דהפסיק בעבדים ושפחות בין צאן ובקר וחמורים לאתונות, ללמדנו דבר זה, דלחמורים נתן עבדים, ולא אתונות שפחות<sup>13</sup>.

[יג - המשך]

עוד טעם מדוע הקדים שפחות לעבדים

ויתכן<sup>14</sup>, דאצל אברהם במצרים, קנה מקודם עבדים ללמד דרכי השם יתברך והנהגתו, אבל אצל יעקב, היה בנקל לו להשיג שפחות קודם, מפני שכבר נצטוו על המילה, ולא היו רוצים העבדים להימול בשרם, ולכן קנה שפחות קודם, ופשוט<sup>15</sup>.

פי שגם צאן אפשר לתת לשפחות, מכל מקום דקדק רק בזה ללמד שחמורים לא נתן לשפחות].

<sup>13</sup> תמצית דבריו: הפסיק בבעלי החיים בין צאן ובקר וחמורים לבין אתונות וגמלים, בעבדים ושפחות, ללמד, שלא נתן חמורים לשפחות אלא לעבדים.

[יג - המשך]

<sup>14</sup> [יג - המשך] ויש לתת טעם אחר, מדוע הקדים שפחות לעבדים, דבאמת עבדים אינם חשובים משפחות, שכולם כבהמות, אבל אצל אברהם במצרים, קנה מקודם עבדים ללמד דרכי השם יתברך והנהגתו, לכן הקדים אצל אברהם עבדים לשפחות, אבל אצל יעקב, היה בנקל לו להשיג שפחות קודם, מפני שכבר נצטוו על המילה, ולא היו רוצים העבדים להימול בשרם, ואסור לקיים עבד שאינו מל. יבמות מח, ב. יורה דעה רסז, ד]. והוכרח לקנות שפחות תחלה.

<sup>15</sup> תמצית דבריו: הקדים שפחות לעבדים, כיון שלא היו רוצים העבדים להימול בשרם, ואסור לקיים עבד שאינו מל, והוכרח לקנות שפחות תחלה.

[יד]

כאן, דבכל מקום כתוב עבדים קודם שפחות. עבד ושפחה (בראשית לב, ו), עבד או אמה (שמות כא, לב). והנראה, על פי מה דאמרו (כתובות סא, ב) וכופה ליתן תבן לפני בקרו ולא לפני בהמתו, ופרש"י, כמו סוס וחמור שהם צהלים לרביעה. ולכן לצאן קנה שפחות, ולגמלים וחמורים קנה עבדים. וכל אלה קנה עבור הצאן שהיה לו מעדר לבן, וכפרש"י. ולכן הקדים שפחות לעבדים, להראות שהשפחות היו מיוחדות לצאן, והעבדים לגמל וחמור, ודו"ק<sup>11</sup>.

[יב - המשך]

מיישב את הכתוב "וּלְאֶבְרָם הִיטִיב בְּעִבְרָה וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וְעֶבְדִים וְשֹׁפָחִת וְאֶתְנַת וְגַמְלִים"

ליתן תבן לפני בהמתו אלא לפני בקרו. והטעם בזה פירש רש"י וז"ל "לעמור – לשרת: בהמתו - סוס וחמור שהן מזויינין וצוהלים לרביעה אבל בקר אינו להוט אחר רביעת אשה ואין יצרו ניכר כל כך לפיכך אין אשה נסתית לו ואני שמעתי בקרו נקבות בהמתו זכרים. "עכ"ל.

על פי זה מבואר הכל, דכיון שגמלים וחמורים צוהלים לרביעה עם אדם, קנה לשפחות רק לצאן, אבל לגמלים חמורים קנה עבדים. ולכן הקדים צאן לשפחות ללמד שהצאן שייך רק לשפחות, והעבדים לגמלים וחמורים, והטעם שלא הקדים גמלים וחמורים עם עבדים, לפני הצאן עם השפחות, כיון שבתחלה היה לו רק צאן מלבן, ומכר ביוקר מהם, וקנה גמלים וחמורים, כפרש"י כאן "ושפחות ועבדים - מוכר צאנו בדמים יקרים ולקח לו כל אלה" ע"כ. לכן הקדים צאן, וכיון שהקדים צאן, הקדים השפחות לעבדים, להראות שהשפחות לצאן והעבדים לגמלים וחמורים.

<sup>11</sup> תמצית דבריו: הטעם שהקדים שפחות לעבדים, כיון שלגמלים וחמורים לא נתן שפחות, שחשש מרביעה אלא צאן, והצאן קדם אצלו, והעבדים היו לגמלים וחמורים.

[יב - המשך]

<sup>12</sup> [יב - המשך] ובה מבואר לשון הכתוב בבראשית (יב, טז) "וּלְאֶבְרָם הִיטִיב בְּעִבְרָה וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וְעֶבְדִים וְשֹׁפָחִת וְאֶתְנַת וְגַמְלִים" ע"כ. דקשה מדוע הפסיק בבעלי החיים בין צאן ובקר וחמורים לבין אתונות וגמלים, בעבדים ושפחות, ולפי מהבואר אתי שפיר דבא ללמד, שלא נתן חמורים לשפחות אלא לעבדים, אבל אתונות נתן לשפחות. גא. ה. ואף על

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©



[יד]

ללא, יג) אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֶת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי

שָׁם נִדְרַתְּ עִתָּה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרְצְךָ מוֹלְדָתְךָ:

מדוע אמר לנשיו ענין הנדר והרי הוא דבר אישי

ללא, יג) אנכי כו' אשר נדרת לי שם נדר כו'. הזכיר<sup>16</sup> להם הנדר,

בשלום, ולא ימצא לו פסול בזרעו – אז הוא נודר לעבוד את ה' על האבן. אבל הרמב"ן חולק על רש"י, ומפרש שאין זה תנאי בנדר. וז"ל שם (כא) והיה ה' לי לאלהים - איננו תנאי כדברי רש"י, אבל הוא נדר, וענינו, אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת, שתהיה לי לבית אלהים, ושם אוציא את המעשר" עכ"ל. ונראה דכל מה שפירש כאן רבינו, הולך לפי שיטת הרמב"ן, ויש ראייה מלשון הכתוב לדבריו, דאם היה תנאי, היה צריך להמשיך באותו לשון שכתוב לפני כן, ולומר "והשבני בשלום אל בית אבי ויהיה לי לאלוקים", אבל לשון הכתוב משמע דהוא הנדר שנודר, שאם יגיע לחרן ויתן לו לחם ובגד, אז הוא ישוב ויעבוד את ה' על האבן, ומה שאמר ושבתי בשלום, הוא ברכה שמברך את עצמו שישוב בשלום, אבל אין זה תנאי בנדר, זה שיטת הרמב"ן].

והנה, כיון שהתבאר שלאחר שהגיע לחרן ונתן לו ה' פרנסה היה חייב בנדר לשוב ולעבוד את ה' על המצבה ההיא, יש לתמוה, מדוע באמת אחר נדרו, ונראה, דלאחר שעשה מצבה והתפרסם עבודתו על המצבה, [והולך רבינו לשיטתו שפירש לעיל (פיסקא ז), שהאבות היו מפרסמים המראה שראו על ידי המזבח שבנו, ולכן גם המצבה שהקים יעקב התפרסמה], והתחילו לעבוד על מצבה עבודת גילולים, וכיון שנדר יעקב שיעבוד על המצבה, לא היה יכול לקיים נדרו, שחשש מפני שנראה כעובד עבודה זרה אם יעבוד על המצבה, ובאמת לאחר מכן אסרה תורה להקריב על מצבה, כמו "שדרשו רז"ל (בספרי, דברים, שופטים, קמ"ו) על קרא לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלקיך (דברים טז, כב) מצבה זו אהובה לאבות ושנואה לבנים", לכן איחר נדרו עד ששמע מה' שיקים מזבח, ובזה גם יקיים נדרו.

ויש להביא ראייה לזה שלא עשה יעקב מצבה והגויים עשו, דהנה יעקב הקים המצבה לעד ביניהם, כדכתיב (בראשית פרק לא) "וַעֲתָה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וְאַתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ: (מה) וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבֶן וַיְרִימֶהָ מִצְבָּה: (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לְקַטְוּ אֶבְנִים וַיִּקְחוּ אֶבְנִים וַיַּעֲשׂוּ גֵל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגֵּל", ובזה היה יעקב ולבן שוים, אבל לאחר מכן נשבעו זה לזה, ובשבועה רק לבן אמר (שם) (נא) "וַיֹּאמֶר לְבִן לְבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגֵּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמִּצְבָּה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ: (נב) עַד הַגֵּל הַזֶּה וְעַד הַמִּצְבָּה אִם אָנִי לֹא אֶעֱבֹר אֲלֶיךָ אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאִם אַתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאֶת הַמִּצְבָּה הַזֹּאת לְרַעְיָה",

<sup>16</sup> [יד] (לא, יג) "אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֶת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שָׁם נִדְרַתְּ עִתָּה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרְצְךָ מוֹלְדָתְךָ" ע"כ. יש ליישב, מדוע אמר לנשיו ענין הנדר, דהרי מה שקרא לנשיו היה אך ורק כדי לשוב לארץ כנען, ואין ענין הנדר שייך אליהם, אבל הוא ענין פרטי של יעקב. ומבאר, דכיון שכל הנודר ואינו מקיים אשתו מתה, כדאיתא בראש השנה (ו, א), לפיכך אמר להם גם ענין הנדר, שלא ימותו בעון שאינו מקיים נדרו. והנדר היה מה שנדר כשיצא מארץ כנען, ככתוב לעיל (בראשית כח) (כ) וַיִּדַר יַעֲקֹב נְדָר לֵאמֹר אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשָׁמְרָנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ: (כא) וְשָׁכַחְתִּי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים: (כב) וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצְבָּה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֲשֶׂר אֶעֱשֶׂרְנּוּ לָךְ". והנה מעשר יכול לקיים בכל מקום, אבל מה שנדר שהמצבה יהיה בית אלוקים, והיינו שיעבוד את ה' עליה כפירוש רש"י (שם) "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' - כתרגומו אהי פלח עלה קדם ה', וכן עשה בשוכו מפרן ארם, כשאמר לו (לקמן לה א) קום עלה בית אל, מה נאמר שם (שם יד) ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך" עכ"ל.

א]. אבל יש לדקדק מדוע חייב לקיים נדרו, והרי כשנדר עשה תנאי "וְשָׁכַחְתִּי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", והיינו שרק לאחר שישוב בשלום יעבוד את ה' על האבן הזאת, אבל אינו נודר שיחזור למקום הזה במיוחד כדי לעבוד את ה' על האבן, אם כן עוד לא חל עליו חיוב הנדר. ואין לומר שבאמת עוד לא היה חייב לקיים נדרו, אבל רצה לשוב כדי שיחול עליו חיוב הנדר ויקיימו, כיון שקיום נדרים חשוב מאוד, שהנודר ואינו מקיים אשתו מתה, אם כן מה מקשה רבינו בהמשך דבריו מדוע איחר נדרו, והרי עוד לא עליו חיוב הנדר. ובאמת מצאנו מחלוקת ראשונים בביאור האם הוא תנאי בנדר או לא. דהנה רש"י פירש (שם) "כא) (ושבתי - כמו שאמר לי (פסוק טו) והשיבותיך אל האדמה: בשלום - שלם מן החטא, שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים - שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי, כמו שנאמר (פסוק טו) אשר דברתי לך, והבטחה זו הבטיח לאברהם, שנאמר (שם יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך" עכ"ל. הנה לפירוש רש"י הוא המשך התנאי, שאם ילך בשלום, ויתן לו ה' לחם כו', וישיב אותו

# משך חכמה

פרשת ויצא, פסקא ו - יא

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' תשפ"ד - י טל: 052-7611435 מייל: [y.b.daskal@gmail.com](mailto:y.b.daskal@gmail.com) כל הזכויות שמורות ©

לא אמר, יעוין שם. ואפשר, כי נתוודע להם ממה שיעקב ניסך עליה נסך ויצק עליה שמן והקדישוה, כי שם יעקב היה גדול בארצו, ועשו אותה לנעבד. לכן איחר נדרו, עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא ועשה מזבח לאל הנראה וכו' (להלן לה, א). ויבן שם מזבח (שם לה, פסוק ז) כו'. ומה שאמר להלן ויצב יעקב מצבה (שם שם, פסוק יד) כו' היא בפעם הראשון כפירוש הרב אברהם בן עזרא, ורמב"ן קילסו, עיין שם, ודו"ק<sup>17</sup>.

שכיון שאין דרך הגויים להקריב שמן ויין אלא בשר בהמה ועוף, לכן לא חשש לנסך שמן, ואף על פי כן, לא רצה לקיים נדרו על המצבה בשמן ויין, כיון שנדר לעבוד עליה, והיינו קרבנות ממש, כפירוש רש"י (בראשית פרק לא, יד) "אשר נדרת לי - וצריך אתה לשלמו, שאמרת (שם כב) יהיה בית אלהים, שתקריב שם קרבנות". לפי זה, באמת לא קיים יעקב נדרו בניסוך השמן על המצבה, אלא בהקרבת הקרבנות על המזבח. ולולי דמיסתפינא אמינא מלתא חדתא, דבאמת שתי הנבואות שראה יעקב נכונות, שכשהיה בבית לבן אמר לו שיקיים נדרו על המצבה, והיינו בשמן ולזה התכוון יעקב שאמר לנשיו שנגלה לו ה', שכיון שאין יכול להקריב על המצבה קרבנות, יקיים נדרו בשמן, ולאחר שהגיע לארץ ישראל, אמר לו ה' שיקיים נדרו של הקרבנות על מזבח אבנים, ומישוב הדקדוקים דלעיל. ויש לי ראייה גדולה לפירוש זה, דהנה דברי רש"י לכאורה סותרים זה לזה, דכשנדר יעקב הנדר, פירש רש"י שניסוך השמן כשחזר יעקב היה קיום הנדר, וז"ל "כת, כב) "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' - כתרומה, אהי פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשוכו מפרדן ארם, כשאמר לו (לקמן לה א) קום עלה בית אל, מה נאמר שם (שם יד) ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך". עכ"ל. וכאן פירש רש"י, שאמר לו המלאך לקיים נדרו בקרבנות. וז"ל רש"י (לא, יג) "אשר נדרת לי - וצריך אתה לשלמו, שאמרת (שם כב) יהיה בית אלהים, שתקריב שם קרבנות". דבאמת לשניהם נתכוון ה', לשמן על המצבה, ולקרבנות על מזבח אבנים].

<sup>17</sup> **תמצית דבריו: הטעם שאמר לנשיו ענין הנדר אע"פ שהוא דבר אישי, כיון שמי שאינו מקיים הנדר, אשתו מתה. ואיחר נדרו, כיון שלא רצה להקריב קרבנות על מצבה שנעשתה עבודה זרה אצל עו"ג.**

שכל הנודר ואינו מקיים, אשתו מתה, כמו שכתוב למה יקח משכבך מתחתידך (משלי כב, כז), יעוין ראש השנה דף ו', א. והענין שאיחר יעקב את נדרו, מפני שדרשו רז"ל (בספרי, דברים, שופטים, קמ"ו) על קרא לא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלקיך (דברים טז, כב) מצבה זו אהובה לאבות ושנואה לבנים, ויתכן כי בעשרים ושתים שנים האלו, התחילו הגויים לעשות מצבה לעבודה זרה, ופוק חזי דלבן אמר עדה המצבה (להלן נב), ויעקב

ועל כורחך היא שבועה, שהרי על דברי לבן אמר יעקב (שם) (נג) "אֲלֹהֵי אֲבֹתָי וְאֲלֹהֵי נַחֲוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וְיִשְׁבַּע יַעֲקֹב בְּפָתַד אָבִיו יִצְחָק", ועוד כתיב (שם) (נד) "וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בְּהָר וַיִּקְרָא לְאֶתְרוֹ לְאֶקֶל לְחֵם וַיֵּאקְלוּ לְחֵם וַיְלִינוּ בְּהָר". הנה זבח יעקב בהר ולא על המצבה, אלא על כורחך דלבן עשה מהמצבה מזבח, ולכן נשבע בה, אבל יעקב לא נשבע בה, כי לא עשה מצבה למזבח מחשש לעבודת גילולים

א. ה. אבל דברי רבינו צריכים ביאור, דהרי בשעה שדיבר עם נשיו, לא אמר לו ה' לעשות מזבח, אלא אמר לו "אֲנֹכִי הֵאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מִשְׁחַתְּ שֵׁם מִצְבָּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שֶׁם נִדְרַתְּ קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדְּתְךָ", ורק לאחר שברח מלבן והגיע לארץ ישראל אמר לו ה' שיבנה מזבח, אם כן כיון שאיחר את נדרו עד עכשיו, כיון שלא רצה לעבוד על המצבה, מדוע אמר לנשיו שצריך לקיים הנדר, והרי מאותו טעם שלא קיים נדרו, גם עכשיו אינו יכול לקיים נדרו. ונראה כוונת רבינו לומר, דכיון שאמר לו המלאך לשוב ולקיים הנדר, והזכיר לשון מצבה, כבר לא חשש לעבוד על המצבה שהקים, כי התיר לו ה' לקיים עליה נדרו אף על פי שלא רצה לחשבע במצבה שהקים לברית בינו ללבן. אלא שבאמת כשהגיע לארץ ישראל, ציוהו ה' להקים מזבח, ואז נתברר לו שמה שאמר לו ה' בבית לבן שצריך לקיים הנדר שנדר במצבה, אין הכוונה על המצבה עצמה, אלא סיפור הדברים שנדר אז כשהקים המצבה להקריב עליה. ועיין עוד להלן דרך אחרת על פי רש"י].

ואם תאמר הרי יעקב הקים מצבה אחרי כן לפני שבא לארץ כנען, דכתיב (לה, יד) "וַיִּצַב יַעֲקֹב מִצְבָּה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֹתוֹ מִצְבָּתָא אֲבָן וַיִּסֶּף עָלֶיהָ נֶסֶף וַיִּצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן", אין פירוש שעכשיו שם מצבה, אלא היא בפעם הראשון כפירוש הרב אברהם בן עזרא, ורמב"ן קילסו. דז"ל הרמב"ן (לה, יד) "ויצב יעקב מצבה - פירש רבי אברהם וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה, ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן. ונכון הוא".

א. ה. אבל יש לדקדק, הרי נאסר לעבוד על המצבה, ולמה ניסך שמן. ונראה

